

Присвячую

Михайлині Коцюбинській на день її народження, замість подарунка.

Було це дуже давно. Років шістдесят п'ять тому, якщо й не більше. Але що вдієш, коли людині на схилі віку давноминуле пригадується ліпше, ніж те, що було вчора або позавчора.

Отож у Охтирській гімназії, котру я закінчив 1917 року, було два наглядачі, Олександр Іванович Покровський і Павел Афанасьєвич Сисоєв. Не тільки в гімназії, але й у всьому місті вони були відомі більше під своїми прозвиськами — Гарбуз і Цмоктій. Перший доскочив свого прозвиська тим, що надумав звити собі родинне кубелечко й одружитись, не врахувавши своїх зовнішніх і внутрішніх даних. Мало сказати, що він був далеко не показний собою чоловік, а, як на дівочий погляд, то майже потвора. Уявіть собі літню людину з брезклим обличчям, вивернутими назовні слинявими губами, які весь час ворущаться, ніби Гарбуз безперестанку щось жує, обрідне волосся на голові, й під носом щось схоже на дві зубні щітки, вимазані у ваксу; підборіддя голене, а очі сіро-брунатно-зеленого кольору, та найголовніше — випнутий вперед здоровезний живіт, який свідчив не про жирове нагромадження, а про якусь хворобу: водянку чи ще якусь біду. До того ж і платня гімназіяльного наглядача була не така вже й велика: поки Покровський парубкував, йому її цілком ставало, можна було б і з жінкою скромно прожити, а от якщо б народились діти, було б уже стужно. І не зважаючи на це, Покровський посватався до одної охтирської міщаночки й, за українською традицією, як того й слід було сподіватись, дістав делікатну відмову у вигляді гарбуза. Більше він не зважувався спокушати свою фортуна, але відтоді він лишився вічним парубком з прозвиськом Гарбуз.

Павел Афанасьєвич Сисоєв був протилежністю Гарбузові всіма сторонами: старенький, милолиций, з сивою борідкою і вусами, він був обтяжений великою родиною з кількох дочок-красунь, блакитнооких, русявих, типової російської вроди, й крутився як муха в окропі, зводячи кінці з кінцями свого вбогого родинного бюджету. Після служби в гімназії він біг до "потребилки", цебто крамниці споживчого товариства, де пайовиками були здебільшого вчителі гімназії та вищої початкової школи, й допізна працював там продавцем і бухгалтером. Прозвисько Цмоктій він дістав через свою звичку, бачачи якийсь нелад чи в гімназії, чи в крамниці, сплескувати руками, докірливо хитати головою й усе своє невдоволення висловлювати прицмокткуванням, тим самим ніби криючи образливі слова під лагідними вусами.

У гімназії під час перерв Гарбуз і Цмоктій по черзі ходили коридорами першого й другого поверхів і пильнували, щоб шибеники з Молодших класів не пустували, не бешкетували, не борюкались і не бились.

Гарбуз, побачивши здалека якийсь шарварок, поважно наближався, виставляв, як турецький здоровенний барабан, своє пузо й сердито гримав: "Шилишь!" — і називав прізвище провинного. Не "шалишь", як то слід було казати по-російському, цебто пустуєш, а саме — "шилишь!", яке він вимовляв, шиплячи, як гусак. Не раз випадало й мені чути Гарбузове: "Шилишь, Давыдов!" (адже моє офіційне прізвище тоді було — Давидов). Інколи траплялось, що й Цмоктій був незадоволений моєю поведінкою під час перерви і, сплескуючи долонями та прицмоктуючи, картав мене крізь вуса: "Ах, как нехорошо! Ах, как плохо, Давыдов!.. Тц-тц-тц..."

Гай-гай, скільки літ відтоді минуло, скільки води пішло з Дніпра в Чорне море, чи не третє покоління народилося за цей довгий час, але кожного разу, коли мене викликають до КДБ на добродійні розмови, як свідка чи щоб вплинути на мене й мою недобру поведінку, дарма що я аніскільки не змінювався протягом півсторіччя, лиш мінявся політичний клімат навколо мене, мені в голосі генерала, полковника або майора КДБ вчувається, наче з того світу, шипіння Гарбуза: "Шилишь, Антоненку-

Давидовичу! Шилишь!" А новітній Цмоктій із Спілки письменників прицмоктує в унісон: "Ах, як то недобре, Борисе Дмитровичу, ц-ц-ц, як погано те все у вас, тц-тц-тц!..."

17.12.1978 р.